

PRIKAZI

L.B. van der MEER. *Liber linteus Zagrabien-sis. The Linen Book of Zagreb. A Comment on the Longest Etruscan Text*. Louvain – Dudley, M.A., 2008; Peeters (*Monographs on Antiquity*, 4) ISBN 978-90-429-2024-8. 210 pp., 28 slika u tekstu, 12 tabli.

Pred gotovo stotinu godina stanje proučavanja Zagrebačke lanene knjige pružio je ondašnjem učenom čitateljstvu Viktor Hoffiller (*VAMZ*, n.s., 13/1913–1914: 335–345). U međuvremenu mnogo je toga objelodanjeno, kako onoga temeljenog na ozbiljnim znanstvenim istraživanjima, ali i podosta knjiga i članaka bez ikakvih znanstvenih temelja (vidi npr. uvodno poglavlje nedavno objavljenog hrvatskog prijevoda Pallottinove »Etruskologije«. Napose, kako to već biva, novinski članci često su plodovi bujne mašte. Pred dvadesetak godina, u povodu konzervacije i restauracije Zagrebačke lanene knjige u glasovitoj Fundaciji Abegg (Abegg-Stiftung) kod Berna, koju je obavila Mechthild Flury-Lemberg, a prema napatcima etruskologa Francesca Roncallija, dva sveska *Vjesnika Arheološkog muzeja u Zagrebu* dijelom su posvećena tom jedinstvenom spomeniku (*VAMZ*, 3.s., 19/1986; 3.s., 20/1987).

Nedavno je tiskana monografija posvećena isključivo Zagrebačkoj lanenoj knjizi. Na 210 stranica njen auktor, L.B. van der Meer, s Leidenskog sveučilišta, obrađuje sve moguće aspekte u svezi s tim spomenikom. Knjiga, kako je već uobičajeno, započinje sa zahvalama (Acknowledgements, VII), a slijede kratice (General and topographical abbreviations, VIII–X). Poglavlja su raščlanjena na sljedeći način: I. Uvod (Introduction, pp. 1–2); II. Povijest (History, p. 3); III. Datacija (Date, p. 4); IV. Mumija, papirus i *liber linteus* (Mummy, Papyrus and the *Liber linterus*, pp. 5–9); V. Lanene knjige (Libri lintei, p. 10); VI. Materijalni aspekti (Material Aspects, pp. 11–12); VII. Tkanina (Textile, pp. 13–14); VIII. Tekst (Text, pp. 15–27); VIII.1. Metoda i teorija (Method and Theory, p. 15–16); VIII.2. Mjesto pisanja i pisar (Place of Writing and the Scribe, pp.

16–23); VIII.3. Slojevi (Layers, pp. 23–25); VIII.4. Suvislost (Coherence, pp. 25–26); VIII.5. Poetika (Poetics, pp. 26–27); VIII.6. Elipse (Ellipses, p. 27); VIII.7. Greške u pisanju (Writing Errors, p. 27); IX. Struktura (Structure, pp. 28–41); IX.1. Kalendar (Calendar, pp. 28–29); IX.2. Godišnja doba (Seasons, pp. 29–31); IX.3. Mjesta (Places, pp. 31–33); IX.4. Rituali (Rituals, pp. 33–36); IX.5. Božanstva (Deities, pp. 36–39); IX.6. Žrtve (Offerings, pp. 40–41); X. Položaj, vlast i svećenici (Status, authorities and priests, pp. 42–43); XI. Komentar teksta lanene knjige (Comment on the LL Text, pp. 44–159); XII. Zagrebačka lanena knjiga, tekst (*Liber linteus zagrabien-sis. The text*, pp. 160–168); XIII. Sažetak (Summary, pp. 169–170); XIV. Dodaci (Appendices, pp. 171–178); IV. Bibliografija (Bibliography, pp. 179–187); XVI. Indeksi (Indices, pp. 188–198); XVI.1. Leksemi u Zagrebačkoj lanenoj knjizi (Lexemes in the *Liber linteus zagrabien-sis*, pp. 188–193); XVI.2. Natpisi (Inscriptions, p. 193); XVI.3. Topografski i hidronimski indeks (Toponymic and Hydronymic Index, pp. 194–195); XVI.4. Antički pisci (Ancient Authors, pp. 195–196); XVII. Popis slika (List of Illustrations, pp. 197–198); Table (Plates, pp. 199–210).

Van der Meer, koji suvereno poznaje svu do danas objelodanjenu literaturu i sve postojeće pisane etruščanske spomenike, piše vrlo koncizno, bez suvišnih riječi. Tako mu je dovoljno nešto više da u Uvodu najkraćim riječima opiše važnost Zagrebačke lanene knjige, povijest istraživanja svodi se na jednu, datiranje također na jednu stranicu. Prema njegovom mišljenju najprikladnija datacija lanene knjige svela bi se na kraj trećeg i drugo stoljeće prije Krista. U četvrtom poglavlju raspravlja o mumiji, među čijim povojima su nađeni ispisani dijelovi, na trake razrezane lanene knjige, kao i o knjizi mrtvih, koja je s njome stigla u Zagreb i očito ne pripada Kollerovoj zbirci staroegipatskih predmeta. Vrlo su zanimljive piščeve spekulacije glede sudbine lanene knjige i kako je završila u rukama nekog balzamatora, a ujedno citira i mišljenja prethodnih autora (str. 8). U svakom slučaju lanena knjiga nije razderana, kao što

se to već čini sa starim plahtama, npr. kad su potrebni povoji za rane, već je pažljivo razrezana. Na str. 10 možemo u nekoliko rečenica saznati što su to bili *libri lintei*.

Posebno je zanimljivo poglavlje o materijalnim potankostima lanene knjige (V). Dužina bila joj je približno 340, a visina 45 cm. Stupci su široki 24 cm, a prostor između njih 1.8–2.0 cm. Svaki stupac imao je približno 35 redaka. Riječi su razdijeljene točkama. Pisac smatra da je barem 30–40% teksta izgubljeno. On također smatra da je *Liber linteus zagradiensis* bio zamatan u svitak, a ne slagan, kao što se to vidi na dva sarkofaga u *Tomba dei Rilievi* u Cerveteri, no nakon postupka konzervacije i restauracije Zagrebačke lanene knjige, koju je obavila Mechthild Flury Lemberg u Fundaciji Abegg nedaleko Berna, pregibi i onako ne bi više mogli biti vidljivi. No, istini za volju, oni nisu postojali ni prije toga. U VII. poglavlju obrađuje se tkanina, vrlo pomno tkana i to u Etruriji.

Sa VIII poglavljem započinje najintrižantniji i najteži dio te knjige. Autor čini prvi korak interpretacije i pokušaja prijevoda tzv. kombiniranom metodom, t.j. uključena je usporedba svake sintagme i svake riječi i njenoga korijena s onim što se može uspoređivati u tekstu Lanene knjige i cijeloga korpusa od približno 11.000 natpisa. Drugi korak mu je kvazi-bilingualno istraživanje, uspoređivanjem npr. etruščanskog teksta s feničkim (zlatne pločice iz Pyrgija). Tako to ide dalje do petog stadija proučavanja. Drugo potpoglavlje VIII poglavlja nastoji pronaći mjesto nastanka Lanene knjige i tko je bio pisar. F. Roncalli smatra da je Lanena knjiga napisana u području između Perugije, Cortone i Trasimenskog jezera. Van der Meer isključuje Cortonu na temelju umbrijskog M, koje ne postoji u Lanenoj knjizi, već na temelju detaljne analize tipa alfabeta i nekih drugih potankosti smatra da je *Liber linteus* napisan u Perugi ili njenoj okolici između 200. i 150. g. pr. Kr. U sljedećem potpoglavlju (VIII.3) raspravlja o slojevitosti jezika Lanene knjige, na temelju usporedbe s drugim tekstovima te zaključuje kako se u tekstu Lanene knjige ne može otkriti stariji jezični sloj, dok najstariji arhaični elementi nisu raniji od c. 350. godine pr. Kr.. Autor

zatim raspravlja o jedinstvenom nastanku kompletnog teksta, poetskim elementima prisutnim u njemu te eliptičnim rečenicama i pogreškama koje se u njemu susreću.

Deveto poglavlje razmatra strukturu samog teksta, započevši od pretpostavke da on predstavlja ritualni kalendar, što se potkrepljuje primjerima (navođenje datuma, božanstava, riječi povezanih s ritualnim aktivnostima, itd.). Redak 6.9 možda spominje dan prije proljetog ekvinoxija, ključnog datuma u velikom broju religijskih sustava, dok se u recima 6.14–17 spominje datum nekoliko dana prije ljetnog solsticija, još jednog ključnog datuma u solarnoj godini. Iz ovih primjera jasno je da se ovdje radi o ritualnom kalendaru. Potkrepljeno je to i potpoglavljem IX.3, koje obrađuje toponime koji se spominju u tekstu, ponovno povezane s ritualnim aktivnostima, koje se detaljnije razmatraju u sljedećem potpoglavlju. Autor čitavo vrijeme minucioznom lingvističkom analizom dokazuje svoje postavke, a od toga ne odustaje ni u raspravi o božanstvima koja se spominju u samoj Lanenoj knjizi. Uspoređujući ih s brončanom modelom jetara iz Piacenze te s tradicionalnom podjelom nebesa na četiri dijela, kako ju nam prenosi astrološki pisar Nigidije Figul, autor pokušava rekonstruirati »etruščansku podjelu nebesa« (str. 39). Iz navedenih, uistinu oskudnih svjedočanstava, autor izvlači zaključak o izuzetnoj važnosti ekvinoxijских točaka u etruščanskom ritualnom kalendaru. Tako primjerice boga *Vetisa*, koje se pod tim imenom spominje u Lanenoj knjizi (10.f6), a koje je vjerojatno identično *Veivu* iz retka 11.14 (*Ve[iv]s* se spominje na natpisu na jednom kampanskom vrču iz oko 300. godine pr. Kr.), smješta u dio nebesa povezanih sa zalaskom sunca na ekvinoxije (Mart. Cap. I.59 smješta *Veiovisa* u petnaestu – od šesnaest – nebeskih regija, u zapadnom dijelu neba, dok ga jetra iz Piacenze smješta u trinaestu regiju, u *pars hostilis*); rimski bog *Ve(d)iovis* zasigurno je bio božanstvo Onostranog. Takvim ga prikazuje Makrobije (*Sat.* III.9.10), koji izravno povezuje *Veiovisa* s Onostranim navodeći primjer zazivanja (*devotio*) ispred zidina Kartage koje je služilo kao svojevrsno »preporučivanje« neprijatelja bogovima Podzemlja (*devotio*

započinje sa »Dis Pater, Veiovis, Manes«); Mart. Cap. II.166 (cf. II.142) dodaje kako *Vedius* osuđuje duše zlih na nemirno bacanje po sublunarnom području, a svojevrsna glosa uz tekst dodaje objašnjenje: »[Vedius] tj. Pluton, kojeg još nazivaju Dis i Veiovis« (cf. *Myth. Vat.* III. 6.1). Bog je možda identičan »Jupiteru podzemlja« kojeg spominje Dionys. Hal. II.10.3, dok Amm. Marc. XVII.10.2 tvrdi kako njegove munje izazivaju gluhoću (brojni autori povezuju Veiovisa i Jupitera); oltar posvećen Veiovisu poznat je iz lacijskog grada Bovillae (*ILS* 2988 = *CIL* I².1439 = *CIL* XIV.2387), Vediovis se spominje u Fastima (1 Jan – Fasti Praenestini, Fasti Antiaties Maiores; 7 Mart – Fasti Praenestini; 21 Mai – Fasti Venusini; vidi *CIL* I² 221, 231, 233; *NotSc* 18/1921: 83), itd.. Sve ove podatke o etruščanskom božanstvu van der Meer ne navodi, već se zadržava samo na relativno šturim informacijama (str. 38, 145, 150–151). Možda je lingvistički komentar zagrebačke Lanene knjige bio dobra prilika za malo opširniju analizu etruščanske religije, ali autor očigledno ne želi ulaziti u to područje. S druge strane, relativno opširno analizira leksičke termine povezane sa žrtvovanjima i ritualnim molitvama (IX.6).

Deseto poglavlje donosi definiciju Lanene knjige kao »službenog, javnog dokumenta, koji u sebi sadrži ritualni kalendar« (str. 42). Nekoliko različitih razreda svećenika koji se pojavljuju u tekstu potkrepljuju ovu tezu. Na istoj stranici autor iznosi sljedeću tezu, po kojoj »tekst nabraja uzastopne pogrebne rituale umetnute u kozmološki okvir«, što dalje razrađuje u samom komentaru.

Najveći – i najznačajniji – dio knjige sadrži komentar same *Liber linteus* (str. 44–159). Napisan je u stilu modernih lingvističkih komentara antičkih autora, ali je njegova neobičnost u tome što je predmet komentara *etruščanski* tekst. Autorove lingvističke interpretacije zasigurno će biti predmet analize (? i kritike) etruskologa, ali sam komentar neosporno će biti važna točka u svim kasnijim interpretacijama ovog prevažnog dokumenta.

Dvanaesto poglavlje donosi (etruščanski) tekst LL, a slijedi kratak sažetak, koji dobro sumira glavne autorove teze.

Knjiga je izuzetno dobro indeksirana (str. 188–196), tako da u njoj nije teško pronaći bilo koji podatak. Dodaci donose dvanaest najznačajnijih etruščanskih natpisa, zajedno s njihovim prijevodom na engleski jezik, što će se također pokazati kao njezina dodatna vrijednost.

Van der Meerova knjiga postat će nedvojbeno nezaobilazna na policama svakog ozbiljnijeg etruskologa, ali i drugih, manje specijaliziranih stručnjaka, čije se područje rada dotiče antičke religije i drugih, sličnih tema. Osobito će se vrijednom knjiga pokazati za prevođenje s etruščanskog, što je uistinu težak i, čini se, nezahvalan posao. O tadašnjim prijevodi- ma s etruščanskog A.J. Pfiffig (»Zur Heuristik des *liber linteus*/K heuristici zagrebačke Lanene knjige«, *VAMZ*, 3.s., 19/1986, 9–16, na str. 16) piše vrlo kritički: »Da li je Etruščanima, tom narodu kojemu su se toliko divili u antici, jedinima između svih, manjkalo logično mišljenje i prirodan način izražavanja? Ne bismo li morali, suočeni s onim što ispadne u mnogim 'prijevodima', iz toga zaključiti da čudnovatosti leže u prijevodu?« Van der Meerova knjiga pomoći će u eliminaciji brojnih »čudnovatosti« koje nalazimo u etruščanskim tekstovima.

Tomislav BILIĆ – Ivan MIRNIK

Ljubiša DOKLESTIĆ. *Stjepan Verković. Život i djelo (1821–1894)*. Zagreb, 2007: Srednja Europa. 424 stranice. ISBN 978-953-6979-39-4.

Primjerak knjige za prikazivanje u *VAMZ*-u je Arheološkome muzeju u Zagrebu poklonio izdavač Damir Agičić. Možda će se netko zapitati kakve veze ima biografija ličnosti devetnaestog stoljeća s arheologijom, ali kad se pročita knjiga profesora Doklestića, postaje jasno da je S. Verković, iznimno složena ličnost, bio prisutan u mnogim područjima i okolnostima koje su povezane s arheologijom i/ili numizmatikom.

Izdavač D. Agičić odlučio se tiskati posthumno knjigu Lj. Doklestića, dugogodišnjeg profesora pri Odsjeku za povijest Filozofskog fa-

kulteta u Zagrebu. Rođen u Skopju, Doklešić se posebno zanimao i istraživao teme iz balkanske povijesti, napose makedonske i crnogorske (do danas je njegova knjiga *Kroz historiju Makedonije* iz 1964. godine jedina publikacija tog tipa na hrvatskom jeziku). Osim navedenih tema, a usko povezanih s njima, Doklešić je passionirano proučavao životni put S. Verkovića, a konačni rezultat njegovih višedesetljetnih istraživanja, ova je knjiga, koju je dovršio, ali čije izdavanje, nažalost nije dočekao. Više o autoru može se pročitati u Bilješci o autoru na kraju Verkovićeve biografije.

U *Uvodu* profesor Doklešić ukratko sažima Verkovićevo životni put, s pravom ga nazivajući »polihistorom«, možda ipak s naglaskom na negativno značenje riječi. Njegovo bezuvjetno prihvaćanje autentičnosti *Veda Slavena*, skupljanje arheoloških i numizmatičkih predmeta, popisivanje epigrafskih spomenika, kao i brojne druge slične aktivnosti, učinilo je od njega u europskim razmjerima poznatog »starinara«, »antikvara«, pa čak i »arheologa«, a tako se i sam predstavljao. No, Verković je u društveno-političkim odnosima druge polovine devetnaestog stoljeća poznatiji kao osoba od povjerenja pojedinih država (Bugarske, Srbije, Rusije...), »tajni agent«, zapravo neka vrst špijuna, koji je takvom djelatnošću financirao svoje »staretnarske« pothvate. Kao skupljač narodnog duhovnog blaga pokazao se podložan prevarama, ne susprežući se i sam poslužiti se takvim sredstvima, no ipak ostaje činjenica da je zabilježio i skupio znatan broj narodnih – prvenstveno makedonskih – pjesama, što ga je svrstalo u onu malenu skupinu ljudi koji su spašavali duhovno blago običnog naroda pred nezadrživim napretkom modernizacije.

U prvom dijelu knjige autor u devet poglavlja donosi biografiju S. Verkovića, koja se uistinu čita kao napeti roman, a pokatkad je teško oteti se dojmu da je nemoguće da je jedan čovjek bio u mogućnosti učiniti toliki broj različitih pothvata. Verković je vješto iskorištavao političke sukobe te interese velikih sila na području Balkana, gdje su se novonastale slavenske državnice ubrzo uključile i postale dio gorućih europskih geo-političkih pitanja. Drugi dio

knjige, podijeljen na tri cjeline s ukupno petnaest poglavlja, obrađuje upravo Verkovićevo političku djelatnost u turbulentnom periodu druge polovine devetnaestog stoljeća na Balkanu.

No, tek će treći dio knjige, naslovljen *Istraživanje i sakupljanje starina u Makedoniji i susjednim zemljama*, privući pažnju onih koje zanima porijeklo arheološkog materijala koji se čuva u našim muzejima. Već je u svojim ranijim radovima Doklešić u nekoliko navrata pisao o tim aktivnostima S. Verkovića (»Historijat numizmatičkog djelovanja Stjepana Verkovića u drugoj polovini XIX stoljeća«, *Numizmatički vjesnik*, XXVII/38, 1984, 78–90; »Stefan Verković i arheološkite spomenici i predmeti od Makedonija i Trakija«, *Istorija*, XXI/1, 1985, 169–175). Kao što prof. Doklešić na nekoliko mjesta ističe, Verković »nije bio arheolog u današnjem smislu tog zanimanja« (str. 197), već je samo registrirao natpise i sakupljao slučajne nalaze. Tako prikupljene nalaze najčešće je prodavao, ponekad i poklanjao, među inima ruskom prijestolonasljedniku, srpskom knezu Milanu Obrenoviću, ali i Narodnome muzeju u Beogradu, Ermitražu, JAZU, itd. Poticaj za prikupljanje numizmatičke građe Verković je dobio od Janka Šafarika, rukovoditelja Narodnog muzeja i autora opisa srpskog i drugog južnoslavenskog srednjovjekovnog novca. Skupljao je i antički i srednjovjekovni novac, mahom obilazeći teren i otkupljujući primjerke od lokalnog stanovništva (»kod kujundžija i zlatara koji su taj novac pretapali za izradu nakita od zlata i srebra«, str. 204), ali ga je ponekad i sam pronalazio. Što se tiče količine, izvjesno je kako je kroz Verkovićeve ruke prošlo više tisuća primjeraka novca (na str. 213 prof. Doklešić broj procjenjuje na 5.000–6.000 komada, »ako ne i mnogo više«). Nije bio zainteresiran za znanstvenu obradu ili sakupljanje, već je prodajom novca muzejima i sličnim institucijama financirao svoje druge pothvate ili daljnje sakupljanje arheološke i numizmatičke građe. U više navrata novac je prodavao Narodnome muzeju u Beogradu, ali i tadašnjem Narodnome muzeju u Zagrebu. Tako je već 1850. godine muzej od Verkovića otkupio »znatni broj« antičkog i srednjovjekovnog novca, a kasnije je surađivao sa Šimom Ljubi-

ćem, ponekad ciljano nadpounjavajući zbirku Narodnog muzeja. Tako je 1870. godine u muzej stiglo 30 primjeraka, a 1871. godine 81 primjerak srednjovjekovnog novca. Neki novac koji je Verković darovao pojedincima u Hrvatskoj vjerojatno je također s vremenom dospio u Narodni muzej. No, čini se da je većinu novca Verković plasirao na međunarodno tržište, djelomično prema institucijama kao što su British Museum, Berlinski muzej ili Ermitraž, ali većinom prema »antikvarima« i kolekcionarima u Francuskoj, Britaniji, Njemačkoj i Rusiji, pa i u Grčkoj. Šafarik u Beogradu i Ljubić u Zagrebu imali su izrazito visoko mišljenje o Verkoviću; Doklešić navodi kako je »od ukupno 4.699 primjerka novca, koliko ih je uvrstio u svoju studiju [*Opis jugoslavenskih novaca, Zagreb, 1875*], Ljubić je za gotovo 200 naveo da potječu od Verkovića« (str. 215), ali smatra kako je taj broj mnogo veći. Čini se kako je Verković Ljubiću ciljano nabavljao srednjovjekovni balkanski novac za popunu zbirke, ali i za Ljubićev znanstveni rad. Sve u svemu, ime Stjepana Verkovića zauzima bitno mjesto u razmatranju nastanka pojedinih zbirki antičkog i, osobito, srednjovjekovnog novca u južnoslavenskim muzejima, napose onima u Beogradu (više) i Zagrebu (manje).

Pored numizantičke građe, Verković je revno pronalazio i/ili sakupljao srednjovjekovne natpise i zapise, prepisivao ljetopise i životopise, vladarske povelje, itd. U toj svojoj djelatnosti usko je surađivao s povjesničarima onog vremena, ne samo s južnoslavenskog područja. Sakupljao je i glagoljske rukopise, ali i grčke, a njegova zbirka crkvenoslavenskih rukopisa završila je u raznim institucijama, najveći dio u Narodnoj biblioteci u Beogradu, Arhivu JAZU u Zagrebu i Publicnoj biblioteci u Petrogradu.

Posebno poglavlje u Verkovićevoj djelatnosti predstavlja njegovo »sakupljanje makedonske usmene književne građe«, koje Doklešić obrađuje u četvrtom djelu knjige. Pored uistinu brojne građe koju je Verković sakupio i objavio, najviše pozornosti u južnoslavenskoj i europskoj javnosti i znanstvenoj zajednici izazvalo je njegovo »otkriće« »Veda Slavena«. Te pjesme

Verkoviću je nabavljao izvjesni učitelj Jovan Gologanov, a među njima je bilo i onih o Filipu II i Aleksandru Makedonskom, ali i o Orfeju i drugim junacima antičke mitologije. Kasniji Gologanovi »pronasci« uključivali su pjesme čiji je sadržaj otkrivao Slavene kao izumitelje pluga, alfabeta, pjesništva, filozofije, itd. Upravo kao što je danas na prvi pogled jasno da su te pjesme Gologanovi falsifikati, isto su shvatili i Verkovićeve obrazovaniji suvremenici, no i dalje začuđuje broj onih koji su »Vede« prihvatili kao autentične. Upravo je kao tvrdoglavi zastupnik teze o autentičnosti tog nevjestog palimpsesta Verković ostao zabilježen u literarnoj povijesti Južnih Slavena, što je razlogom da je Doklešić tom segmentu života svog junaka posvetio čak 43 stranice (298–341), a ukupno skupljanju usmene građe 90-tak stranica, što je oko jedna četvrtina čitave knjige.

U posljednjem, četvrtom, dijelu Verkovićeve biografije Doklešić obrađuje njegove aktivnosti vezano uz geografske i etničko-demografske podatke o Makedoniji. U turbulentnom razdoblju nakon srpskih ustanaka, obilježenom strahovitim padom utjecaja Osmanskog Carstva, kao i njegovim sve izglednijim raspadom, etnički elemenat imao je određeni utjecaj na raspored snaga među velikim silama, barem kao argument koji se upotrebljavao kada drugog nije bilo. Upravo u tom svjetlu treba promatrati Verkovićev rad na tom polju u »Makedoniji«. U razdoblju u kojem su se etnički podaci u pravilu fabricirali, a etnicitet pojedinih skupina nije bio definiran u modernom smislu te riječi, već je određivan religijskom pripadnošću ili jezikom, njegov pionirski rad ostavio je traga u suvremenim geopolitičkim pretenzijama susjednih zemalja. Što se tiče njegove aktualnosti, dovoljno je spomenuti definiranje »Egejske Makedonije« i aktualiziranje prisutnosti Slavena na tom području. Često je sa srpske strane optuživan da je bio »bugarski agent«, no uglavnom zato što je dosljedno afirmirao različitost »makedonskih Slavena« u odnosu na Srbe, na što tadašnje pretenzije srpske države nisu gledale s naklonošću.

Nakon 378 stranica teksta, Doklešić donosi kronologiju Verkovićeve života te objavljuje

vanja njegovih zbirki i radova (379–387), popis korištenih izvora (391–396), te bibliografiju sa 247 bibliografskih jedinica (397–412). Slijedi kazalo (415–423) i bilješka o autoru.

Doklestićevo djelo o životu Stjepana Verkovića zainteresirat će mnoge, prvenstveno zbog sadržaja koji su ispunjavali Verkovićevo život. Prvenstveno pod tim mislim na njegovu »špijunsku« aktivnost u pitoresknim zemljama »turskog« Balkana u drugoj polovini devetnaestog stoljeća. No, njegova »antikvarska« ak-

tivnost bitna je za povijest nastanka nekih zbirki na hrvatskom području, ponajprije numizmatičke zbirke Arheološkog muzeja u Zagrebu. Verković je nabavio znatnu količinu srednjovjekovnog novca slavenskih država koja je danas dio Numizmatičke zbirke AMZ-a pa je utoliko dao svoj doprinos toj vrlo ranoj fazi stvaranja jedne među najbogatijim zbirkama ovog tipa u Europi.

Tomislav BILIĆ